

MESSIAANS BERAAD

Reacties en uitnodiging eerste bijeenkomst, 30 oktober 2005

Zoals wij in de vorige Maandbrief meldden, zijn er een honderdtal reacties binnengekomen op de toespraak 'Een messiaans beraad?' van Huub Oosterhuis (MB no 1/2, 2005). De meeste reacties waren instemmend.

Hieronder een korte samenvatting van de kritische opmerkingen en vragen die wij uit de ingezonden e-mails destilleerden, onder andere afkomstig uit Apeldoorn, Leiden, Brugge, Wognum, Nijmegen, Antwerpen en Den Bosch, en enkele voorlopige antwoorden op deze reacties ter verdere discussie.

1. Politieke strekking van de Schrift?

Citaat uit 'Een messiaans beraad?'

'Het was toen, eind jaren zestig, dat enkelen van ons zich bewust werden van die "politieke strekking" van de Schrift; en het was vooral een tekst, een statement van de joodse wijsgeer-rabbijn Emmanuel Levinas, die zich in ons geheugen heeft gegrift en in de loop der jaren hier vele malen is voorgelezen... en nu dus weer. Hij schrijft: "In het feit dat de relatie tot het goddelijke via de relatie tot de mensen verloopt en met de sociale gerechtigheid samenvalt, ligt de hele geest van de joodse bijbel. Mozes en de profeten bekommeren zich niet om de onsterfelijkheid van de ziel, maar om de arme, de weduwe, de wees en de vreemdeling. De relatie tot de mens, waarin het contact met het goddelijke zich voltrekt, is niet een soort 'geestelijke vriendschap', maar een rechtvaardige economie, waarvoor ieder mens ten volle verantwoordelijk is."

Korte samenvatting van de reacties

Kan men wel eenzijdig spreken van de 'politieke strekking van de Schrift'? Er zijn ook bijbelboeken met een andere, meer persoonlijke strekking. Het woord 'politiek' kan gemakkelijk te eng worden verstaan als 'partijpolitiek'. Moet je niet eerder spreken van de 'maatschappelijke' of 'sociale' of 'bevrijdende' strekking van de Schrift? Sociale gerechtigheid begint bij jezelf, in je eigen omgeving en is niet louter een kwestie van het streven naar technisch-politieke oplossingen, maar meer van een beweging van mensen die gerechtigheid doen.

De vraag die in veel reacties doorklinkt is: hoe verhoudt de persoonlijke keuze, of die van een plaatselijke groep, gemeente, ekklesia, voor sociale gerechtigheid, zich tot de (partij)politiek? Is die keuze in de Schrift niet eerder verbonden met persoonlijke 'beking', verandering van levensstijl, dan met politieke inzet? Met andere woorden: hoe verhouden politiek en 'spiritualiteit' of mystiek zich tot elkaar? En welke rol speelt de liturgie - 'het vieren van gemeenschap' - naast of bij het streven naar sociale gerechtigheid? Duidelijk is in elk geval dat politiek en spiritualiteit niet van elkaar gescheiden mogen worden.

Iemand merkt op dat 'mystiek' steeds vaker wordt ingevuld met een gericht zijn op het Zelf, op het eigen, individuele heelwordingsproces. Maatschappelijk-politiek verzet roept bij velen weerstand op; men zoekt naar 'rustplaatsen' om op adem te komen en gevoed te worden om het in deze wereld te kunnen uithouden: liturgie, meditatie, rituelen, stilte.

Een eerste antwoord op de reacties

Als we spreken van de 'politieke strekking' van de Schrift, gaat het niet primair om partijpolitiek, maar om de persoonlijke en gezamenlijke inzet voor een betere wereld, waarvoor uiteindelijk ook structurele, politieke veranderingen nodig zijn, onder andere door middel van wetgeving.

Onder 'mystiek' verstaan wij in eerste instantie de poging om een tegenkracht te ontwikkelen tegen de absurde werkelijkheid waarin mensen als wegwerpproducten verkwaanseld worden. Je daaraan niet gewonnen geven, het vormen van een

INHOUD

MESSIAANS BERAAD
Reacties en uitnodiging

SCHAPEN EN HERDERS
Psalm 23 en Ezechiël 34
ASE 22 mei 2005
Monique Leijgraaf

'VAN JHWH IS DE AARDE'
Psalm 24
ASE 29 mei 2005
Alex van Heusden

MEDEDELINGEN:

- Westfriese Ekklesia (Wognum)
- Leerhuis Westland (Naaldwijk)
- Leerhuis & Liturgie Brabant
- Leerhuis Amsterdam:
  - 1. Paulus en zijn uitleggers
  - 2. Van leerhuis naar liturgie
- ZILVEREN LIEDDAG, 5-11-05

Overzichtsagenda 2005

Zie verder pagina 6-8

september

- 11: ASE, Huub Oosterhuis, Genesis 1
- 18: ASE, Kees Kok, Genesis 2
- 18: Westfriese Ekklesia, Alex van Heusden
- 25: ASE, Huub Oosterhuis, Genesis 3-4

oktober

- 2: ASE, Kees Kok, De bijbel en de liturgie
- 4: Leerhuis Paulus, Alex van Heusden
- 9: ASE, Alex van Heusden, Genesis 5-6
- 13: Leerhuis Brabant, opening seizoen
- 16: ASE, Alex van Ligten, Noach
- 16: Westfriese Ekklesia, Kees Kok
- 18: Leerhuis Paulus, Alex van Heusden
- 19: Leerhuis Westland, opening seizoen
- 22: Van leerhuis naar liturgie (kadercursus)
- 23: ASE, Alex van Heusden, Babel
- 23: Viering L&L Brabant (Veldhoven)
- 30: ASE, Huub Oosterhuis, 'Messiaans'
- 30: Bijeenkomst Messiaans Beraad (Ams)

november

- 1: Leerhuis Paulus, Alex van Heusden
- 5: ZILVEREN LIEDDAG, Dominicus, Ams.
- 6: ASE, NN
- 12: Van leerhuis naar liturgie (kadercursus)
- 13: ASE, Alex van Ligten
- 13: Westfriese Ekklesia, Alex van Heusden
- 15: Leerhuis Paulus, Alex van Heusden
- 16: Leerhuis Westland, Kees Kok (Joh-ev)
- 17: Leerhuis Brabant, Alex van Heusden
- 20: ASE, Anton Wessels, De Barmhartige
- 27: ASE, Huub Oosterhuis
- 27: Viering L&L Brabant (Veldhoven)
- 29: Leerhuis Paulus, Alex van Heusden

december

- 10: Van leerhuis naar liturgie (kadercursus)
- 13: Leerhuis Brabant, Alex van Heusden
- 18: Westfriese Ekklesia, Lex Koot
- 25: Kerstmis, Viering L&L Brabant

innerlijke tegenkracht, dat noemen wij mystiek. Of religie. Religie heeft ook te maken met gewetensvol gedrag. Dat geweten moet gevormd worden. Er is mystieke kracht nodig om het vol te houden, om weerwerk te blijven bieden aan het alledaagse onrecht.

Omkeer ('beking') in de richting van het bijbelse visioen van gerechtigheid begint in de liturgie. Die kan voor veel mensen werken als een vlucht, maar dat hoeft niet. Bidden kan een soort bewustzijnstraining zijn, in functie van de gerechtigheid. Zij die in Jezus hun gids en hun 'messias' hebben herkend, weten, voorgoed, dat hun visioen veelomvattender is dan iedere maatschappijleer of welk politiek program. 'Alles voor allen, God alles in allen' is de meest compacte formulering van het bijbelse visioen. Die woorden zijn meer dan revolutionair, en minstens verwijzen zij naar wat wel 'permanente revolutie' wordt genoemd; zij openen een wereldwijd perspectief dat door geen revolutie, geweldloos of gewelddadig, ooit wordt gerealiseerd. En zeker zijn zij een profetie tegen iedere gefixeerde politieke constellatie, tegen iedere zaligspreking van wat bereikt is. Soms kan een 'kerkelijke' organisatie, en dikwijls zal een politieke partij een doeltreffend instrument zijn of een werkzaam kader waarbinnen strategieën worden ontwikkeld. Maar voor volgelingen van Jezus, of zij zich nu 'linkse christenen' noemen of niet, zal iedere partij of organisatie onder het gezag staan van dit visioen.

2. Afspraak over God?

Citaat uit 'Een messiaans beraad?'

'Een afspraak over "God" - wie bedoel je als je "God" zegt? Met "God" bedoelen wij de Stem die, door heel de bijbel heen, om recht en ontferming vraagt voor arme en vreemdeling, die roept "Red hen die geen verweer hebben". Én de afspraak dat wij het visioen van een "koninkrijk van God" niet opgeven; dat wij zullen blijven verlangen naar een nieuwe wereld, en dat wij onze normen en politieke keuzes zullen blijven toetsen aan dat elementaire ideaal. Het ritueel van brood en wijn, avondmaal of eucharistie genoemd, beleven wij als de keuze voor dat messiaanse koninkrijk tegen alle militaire en economische machten in - sacrament van hoop dat niets onmogelijk is bij dé God, die van Mozes en Jezus.'

Enkele opmerkingen uit de reacties

- Wat hier staat over een 'afspraak over God' roept het beeld op van een tegenhanger van de rooms-katholieke traditie van de hernieuwing van de doopbelofte tijdens de paaswake. Het wordt niet helemaal duidelijk welke toegevoegde waarde dit zou hebben.
- We vragen ons af wat de implicaties zijn van zo'n afspraak. Volgen er sancties als je niet aan de afspraak houdt? Leidt dit niet tot het vervelende 'elkaar de maat nemen', waar we juist van af willen?
- We horen in de bijbel ook andere stemmen: dat God ook een God is van leven en van dood (kruis en opstanding, overwinning op de dood), van zingeving en het waarom van het leven. Naast ethiek en gerechtigheid en barmhartigheid in de wereld zijn wij er ook zelf, de mensen die naast ons staan en onze kleine gemeenschap.
- Door God te beperken tot 'sociale gerechtigheid' reduceer je hem tot menselijke daden en idealen.

Een eerste antwoord:

Het alternatief zou zijn: in het midden laten wie 'God' is; laat ieder er zijn eigen Godsbeeld op na houden. Een afspraak is

geen dogma, ook geen geloofsbelijdenis, maar een 'overeenkomst', een 'richtsnoer'. Zo'n afspraak moet groeien, in een doorlopend gesprek. Het gaat om een *open* afspraak zonder sancties, die telkens vernieuwd en bijgesteld, niet herkauwd moet worden. Daar hebben we het leerhuis en de liturgie voor nodig. We moeten elkaar niet de maat nemen, maar we hebben van veel grote joodse en christelijke kenners van de bijbel geleerd dat de God van de bijbel een *Naam* heeft die uitdrukt wie hij is, wat zijn 'identiteit' is, welke 'eigenschappen' hij heeft. Aan die Naam proberen wij recht te doen. Zo lezen we onder andere in het boek Exodus (34:6v):

JHWH is JHWH,

*Godheid erbarmend en genadig,
lankmoedig en overvloedig van vriendschap en trouw,
vriendschap tot het duizendste geslacht bewarend,
misdaad, ontrouw, zonde dragend,
maar die de schuldige houdt aan zijn schuld,
die de misdaad der vaders op de kinderen en op de kinds kinderen
verhaalt,
op het derde en op het vierde geslacht.*

Deze naam van Israëls God trekt een spoor door heel de Schrift, ook in psalmen, in profetenboeken én in de evangeliën. Dat heeft iets onontkoombars, maar in uitnodigende, bevrijdende zin.

3. Relatie tot de kerken

Citaat uit 'Een messiaans beraad?'

'Een ekklesia, dat zijn ontvankelijke mensen die willen studeren-en-leren (studentenekklesia) en die niet weglopen voor onmogelijk-moeilijke teksten en perspectieven. Ook al weten we volstrekt niet wat we met dat evangelie aan moeten, we zullen het horen en overwegen en weer, en ons beraden, in een "messiaans beraad", hoe wij (naar een woord van Augustinus) kunnen vooruitlopen op de Stad van God, en bij kunnen dragen aan die komende wereld. Er is niet alleen hier, er zijn op vele plaatsen ekklesia's aan de gang - geestverwanten in allerlei schakeringen.'

Enkele opmerkingen uit de reacties

- Hebben jullie eraan gedacht om bijvoorbeeld de Raad van Kerken uit te nodigen?
- We zouden het jammer vinden wanneer een messiaans beraad deze - politieke - boodschap los van de gevestigde kerken zou gaan uitdragen. Dit geluid moet namelijk juist ook in de kerken klinken.
- Het messiaans beraad zou met haar politiek protest zich mijns inziens toch enigszins als de Acht Mei Beweging moeten blijven richten op de bestaande kerken, ondanks teleurstelling en frustrering van haar doel. De kerken maken immers onderdeel uit van het Nederlandse volk. Het volk bedrijft politiek. De kerken blijven bij uitstek de plekken van bezinning binnen de samenleving.

Een eerste antwoord:

Voor deelname aan het messiaans beraad is iedereen, binnen, aan de rand van of buiten de bestaande kerken, uitgenodigd die zich samen met anderen wil beraden op de aard en strekking van de 'messiaanse beweging' in het spoor van Jezus van Nazaret. Wij als initiatiefnemers tot dit beraad hebben geen enkele behoefte ons te keren tegen de bestaande kerken, maar ook niet om ons te voegen naar bestaande kerkelijke structuren. Wij menen dat een 'messiaans beraad' zich door en over alle

grenzen van de bestaande confessies en denominaties heen moet kunnen ontvouwen.

N.B.

Wij voelen ons meer thuis bij het dynamische woord 'ekklesia', waarin oproep en uitdaging meeklinkt, dan bij het eerder statische woord 'kerk' (van het Griekse *kuriakon*, 'huis van de heer') - maar daarmee is niet gezegd dat er binnen de bestaande kerken geen beweging (mogelijk) is.

Literatuurverwijzing

Wie meer wil lezen over Huub Oosterhuis' antwoord op vragen als 'Wat heet God?', 'Hoe heet God?', 'Waar is God', 'God in mensen?', verwijzen wij hier naar de bundel *Deze geboren vreemdeling. Honderd preken, beschouwingen, brieven, de Prom*, Amsterdam 2004, blz. 45-75.

Alex van Heusden, Kees Kok, Huub Oosterhuis

*** Bijeenkomst 30 oktober 2005**

Op 30 oktober aanstaande zullen wij in De Rode Hoed, Keizersgracht te Amsterdam een bijeenkomst organiseren, niet zoals eerder vermeld van een kleine representatieve, maar van een zo groot mogelijke groep geïnteresseerden om de uitgangspunten, verwachtingen en voortgang van een messiaans beraad te bespreken.

U bent van harte uitgenodigd om de dienst van de Amsterdamse Studentenekklesia bij te wonen die om 11.00 uur begint en waarin Huub Oosterhuis zijn visie nader zal toelichten. Het beraad zelf zal plaatsvinden van 14.00 tot uiterlijk 16.00 uur. Intussen zal de lunch afhankelijk van het aantal deelnemers in De Rode Hoed of in belendende gelegenheden gebruikt kunnen worden.

*** Website**

Intussen is de website www.messiaansberaad.nl provisorisch ingericht door Marijn van Troost. Reacties en aanmeldingen voor 30 oktober kunnen tot nader order gezonden worden naar leerhuis@leerhuisenliturgie.nl.

Citaat

Goden en machten

Als het goed is, analyseert de theologie wat mensen zeggen over god: wat wordt door wie 'god' genoemd? In elke maatschappij, sinds mensenheugenis, is sprake van 'goden'. 'God' is een woord voor dat wat in een samenleving het hoogst genoteerd staat, waar mensen achteraan lopen, wat de dienst uitmaakt. Werkelijke theologie stelt de vraag: wat en wie functioneert hier en nu als god: het kernwapen, de chip, het vrijmarktmechanisme? Maar ook: de meerwaardigheid van de man, of van de Europese beschaving, het blanke ras - verzin maar, of liever: kijk maar. Niemand noemt een van deze zaken 'god'. Maar des te zekerder functioneert dit allemaal beurtelings als god. Niemand heeft in de gaten dat dit de goden zijn waar wij achteraan rennen. Je moet als theoloog 'de goden' identificeren om ze te kunnen ontmaskeren. Je moet laten zien aan welke 'goden en machten' mensen ten prooi zijn, en uit welke machtsgebieden wij bevrijd moeten worden.

Ton Veerkamp, Nederlands bevrijdingstheoloog, in een interview uit 1987

SCHAPEN EN HERDERS

Psalm 23 en Ezechiël 34

Monique Leijgraaf

Je hebt schapen en herders in vele soorten en maten. Je hebt makke schapen, en daarvan gaan er veel in één hok. Je hebt zwarte schapen; die tref je in iedere familie wel aan. Je hebt schapen die als eerste over een dam gaan, en je hebt nog veel meer schapen die dat eerste schaap volgen. Je hebt schapen met vijf poten - en daar wordt vaak naarstig naar gezocht; je hebt schapen die geteld zijn; schaapjes die op het droge gebracht zijn en zelfs verloren schapen. Er bestaat een hardnekkig misverstand dat schapen dom zouden zijn. Een puber die alleen maar met zichzelf bezig is, met zijn of haar uiterlijk, met MTV en ander muzikaal geweld, wordt al snel een dom schaap genoemd. Maar daarmee doen we het schaap tekort - de puber waarschijnlijk ook, maar dat is een ander verhaal. Misschien kent u uit de boekenkast van uw kinderen of kleinkinderen *Het schaap Veronica*, geschreven door Annie MG Schmidt. Wanneer u het schaap Veronica heeft leren kennen, zult u niet snel meer van een dom schaap spreken. Ter illustratie een passage waarin het schaap Veronica bij hoge uitzondering een college geeft aan de universiteit:

*Daar stond het schaap Veronica, een beetje bleek, maar waardig.
Zij gaf college in de schapensociologie.
Kijk, zei het schaap Veronica, dit is zo eigenaardig:
wij schapen hebben doorgaans een gans ander soort esprit.*

*Wij schapen denken anders, dat is nu zojuist bewezen.
Ik wil niet zeggen Beter, nee, dat zeg ik niet direct,
maar Anders. En men kan daar nog te weinig over lezen.
Men weet nog maar zo weinig van het schapenintellect.*

*Toch hebben ook wij schapen onze Kant en onze Hegel,
wij hebben onze Marx, wij hebben onze Stuart Mill,
maar ja, zij schreven nooit iets op, geen letter en geen regel,
ze hielden 't lekker voor zichzelf! Ze hielden 't lekker stil.*

*En dat is juist de waarborg voor de allerhoogste wijsheid,
slik alle wetenschap maar in, dan pas houdt men haar hoog
en daarom zijn de schapen nog precies als in de ijstijd:
tevree met gras en water. Dat is 't eind van mijn betoog.*

Met deze schapenwijsheid in het achterhoofd hoeft niemand zich bezwaard te voelen over het gegeven dat in de bijbelse literatuur regelmatig de metafoor opduikt waarbij de mens, nauwkeuriger gezegd: het volk Israël, gelijk gesteld wordt aan een schaap. En dat schaap wandelt nooit alleen. Het bijbelse schaap is altijd een schaap met andere schapen én het bijbelse schaap mag zich ook altijd in de nabijheid van een herder weten.

Om nu te voorkomen dat bij het horen van het woord 'herder' ook maar een van ons op dit moment wegdroomt richting de vredige, stressloze, onthaaste idylle van een man of vrouw die dagen achtereen over de Drentse heide wandelt met zijn of haar kudde schapen en bijbehorende hond, roep ik in herinnering hoe David aan Saul uitlegt dat hij als kleine jongen gemakkelijk die tot de tanden toe bewapende reus Goliat aankan. Want uit die woorden van David komt een heel ander beeld van herderschap naar voren (1 Samuel 17:34-36):

*Uw dienaar was een herder voor zijn vader temidden van de schapen;
toen kwam er een leeuw, en een beer,*

*en hij pakte een lam van de kudde.
En ik trok uit, achter hem aan,
ik sloeg hem,
redde het uit zijn bek
en hij stond op tegen mij,
maar ik greep hem bij zijn baard,
ik sloeg hem
en doodde hem.*

U hoort: niks romantische idylle van een ontsnapping uit een haastige wereld. Maar gevaar; opkomen voor je kudde, desnoods met gevaar voor eigen leven. Het kan een ruig beroep zijn, herder.

Maar niet iedere herder gaat zo ver als herder David wanneer het gaat om bescherming van zijn kudde. Niet iedere herder zal zijn vak als ruig ervaren. Zo hebben we de profeet Ezechiël behoorlijk tekeer horen gaan tegen de slechte, onbetrouwbare herders. Herders die eigenlijk geen herders genoemd zouden mogen worden. Herders die niet de schapen weiden naar grazige weiden, maar herders die zichzelf weiden. Hun belangrijkste oogmerk is niet het welzijn van de kudde, maar hun eigen welzijn. Ze zorgen er voor dat ze zelf niks tekortkomen (Ezechiël 34:3v):

*Ze eten het vet
ze kleden zich met wol
ze slachten het gemeste
maar de schapen die zwak werden versterken ze niet
de zieke schapen verzorgen ze niet
de gebroken schapen verbinden ze niet
de verdwaalde schapen zoeken ze niet en brengen ze niet terug bij de kudde.*

En zo komt het dat de schapen dolen, ronddolen. Ze zijn verstrooid. Er is niemand die naar ze vraagt, niemand die naar ze zoekt (Ezechiël 34:6). Dat krijg je wanneer de herders onechte, onbetrouwbare, schijnherders zijn die enkel zichzelf weiden; die er slechts op uit zijn dat het henzelf aan niets ontbreekt (Psalm 23:1).

Met deze straffe woorden is Ezechiël er niet op uit om een bepaalde beroepsgroep aan te vallen. Ook de door Ezechiël aangepakte herders maken deel uit van een metafoor. Zoals we eerder gezegd hebben dat de schapen staan voor het volk van Israël, zo moeten we nu zeggen dat de herders staan voor de koningen over Israël. Het zijn de koningen die er van langs krijgen. Gecodeerd, in een metafoor. Maar wie bekend is met de verhalen uit Mozes en de Profeten herkent de metafoor onmiddellijk. Een koning over Israël behoort te zijn als een herder van een kudde.

In de bijbelse literatuur heeft het koningschap herderlijke trekken. Een koning van Israël is als een herder. Heel nadrukkelijk komt dat naar voren bij de grote koning van Israël: David. De eerste keer dat David het bijbelse toneel betreedt, doet hij dat als herder. Als de profeet Samuel door JHWH op weg gestuurd wordt naar het huis van Jesse om daar een van Jesses zonen tot koning te zalven, en als blijkt dat niet de fors ogende, oudste zoon Eliab noch een van zijn zes jongere broers de nieuwe koning zal zijn, laat Samuel de jongste zoon halen. Die is buiten op het veld en weidt de schapen. En deze jonge herder, David, wordt de gezalfde, de messiaanse koning. De koning als herder.

Nu hebben koningen het in de bijbel altijd moeilijk. Ook de grote herder-koning David zal het lastig krijgen. De kritiek op koningen is in de bijbel onverbloemd en ongezoeten. Als een koning een misstap begaat, als een koning zijn macht

misbruikt ten gunste van zichzelf, dan zal de profeet zich niet inhouden.

Deze kritische houding ten aanzien van koningen hangt samen met een belangrijk grondwoord in de bijbelse verhalen: broederschap. In de hoofdstukken 2-4 van het boek Genesis, de verhalen over Adam en Eva, wordt in kort bestek een miniatuurtje neergezet rond de vraag: wie is de mens? En de mens blijkt daar een mens-met-anderen te zijn ('het is niet goed dat de mens alleen is'). Maar met name in het verhaal over Kaïn en Abel komt ook een duistere kant van de mens naar voren: de mens die zijn broeder, zijn medemens het licht niet in de ogen gunt: Kaïn slaat Abel, zijn broeder, dood. Zo geeft het vaker gedonder als er broeders op het bijbelse toneel verschijnen. Jakob en Ezau vechten al in de moederschoot; en het verhaal van Jozef en zijn broeders - waarbij Jozef in de put belandt en door zijn broers verkocht wordt - is ook geen fraai staaltje van broederschap. En als we 'broeders' niet enkel opvatten als twee mannen geboren uit dezelfde moeder, maar als we het verbreden in de zin van 'Alle Menschen werden Brüder' dan zien we een bloedig spoor van broedermoord door de Schrift trekken - tot op Golgota toe waar Jezus wordt vermoord door andere mensen, door zijn broeders. Nu hebben de bijbelschrijvers gelukkig niet alleen oog voor deze harde realiteit die voortduurt tot op vandaag. In de verhalen, gedichten, profetieën uit de bijbel klinkt een nadrukkelijke tegenstem die tegen iedere druppel vergoten bloed roept: zo niet! Deze tegenstem laat niet de broedermoord maar de broederschap het laatste woord hebben. Het is een stem die tegen alle bloedvergieten in de broederschap in herinnering blijft roepen. Hoe goed, hoe weldadig is het, wanneer broeders daadwerkelijk samen leven, zingt Psalm 133).

En vanuit deze 'broederlijke gedachte' wordt plotseling duidelijk waarom de bijbelse profeten zo'n moeite hebben met mensen die koning zijn. Want de aanwezigheid van een koning maakt andere mensen tot onderdanen. Een koning staat boven zijn broeders, niet naast of tussen zijn broeders. Daarom staan de bijbelse profeten zo kritisch tegenover de koningen van Israël. Het is alsof ze zeggen: okay, we hebben een koning (net als de andere volkeren), maar eigenlijk kan dat niet binnen Israël! Binnen Israël zijn we allemaal broeders. Kent Israël dan geen koning? Jazeker, zullen ook de profeten roepen! Hij is onze Koning, onze Bevrijder, de God die ons weghaalde uit de onderdrukking door de koning van Egypteland. Hij is onze koning; wij zijn zijn volk. En als we terugkeren naar de metafoor van koning en herder, dan horen we ineens de psalmist zingen van precies deze koning. Mijn herder, mijn koning is de Heer, het zal mij nooit aan iets ontbreken. Want deze koning, deze herder is niet als de valse, onechte herders. Deze koning is de werkelijke, betrouwbare herder. De herder die zich verantwoordelijk voelt en weet voor de kudde, en er dus ook helemaal is voor de kudde. Deze echte herder weet wat de kudde nodig heeft; en weet hoe de kudde geholpen kan worden. Hij zal zijn schapen bijhouden, en ze samen en met elkaar brengen naar de plaats waar dát is wat ze eigenlijk nodig hebben. Ook ieder afzonderlijk schaap. Want voor deze herder is de kudde geen naamloze, onmenselijke massa, maar een uniek volk van mensen. Door hem wordt ook de enkeling, het individu bij zijn of haar naam genoemd en geroepen - door hem geweid zullen ze zowel bij elkaar, tezamen als ook ieder en individueel op hun plaats zijn. En zo zal hij ook met ze omgaan: zorgzaam, op het geheel bedacht - maar ook bedacht op de individuen: op de zwakken, de zieken, de gebrokenen is

hij bedacht, zoals hij ook bedacht is op de gezonden en krachtigen. Ieder naar wat hij nodig heeft. Zo zijn de schapen geborgen bij deze ene, deze goede herder.

Amsterdamse Studenteneklesia, zondag 22 mei 2005

‘VAN JHWH IS DE AARDE’

Psalm 24

Alex van Heusden

‘Van God is de aarde in volle omvang.’ Van God? Zomaar God? Het Opperwezen? De iets van de ietsist? De Hebreeuwse tekst van Psalm 24 begint met de naam in vier letters, JHWH. ‘Van JHWH is de aarde in volle omvang.’ Van die God met die naam, die van Israël. ‘Onbegonnen naam onnoembaar wie’ - eerste regel van ‘Psalm 8, vrij’, zojuist voorgelezen. Die onnoembare naam klinkt nog vijf keer in Psalm 24. ‘Wie mag de hoogte van JHWH bestijgen?’ ‘Zij dragen de zegen van JHWH hun bevrijder.’ ‘De sterke is JHWH, onweerstaanbaar, JHWH de moedige, sterk in de strijd.’ ‘Wie is hij, de koning der ere? JHWH van de hemelse legioenen.’ Zes keer dus die naam onnoembaar in Psalm 24. We weten wie hij is, deze God. Hoewel, niet te snel invullen - dat doet de Psalm ook niet.

In de eerste strofe - de Psalm telt er vijf - wordt JHWH bezongen als de schepper van de aarde, ‘de grond van de aarde’, de schepper daarvan - of moeten we voortaan zeggen de ‘intelligent designer’? ‘Hij heeft haar gebouwd op de zeeën’, de ‘oervloed’ van het scheppingsverhaal: ‘duisternis over de oervloed’ (Genesis 1:20); de wateren die oorspronkelijk de aarde bedekten zodat er geen menselijk leven mogelijk was. Voor menselijk leven heb je grond nodig, vaste grond onder je voeten, ‘de grond van de aarde’. Daar begint het mee, ‘in den beginne’.

De vier strofen die dan volgen, verbeelden een liturgie: een liturgie van intrede in het heilige, de tempel in Jeruzalem, het huis van JHWH. Op zo’n liturgie van intrede is de voorstelling van de schepping der aarde een passende introductie. Naar bijbels-joodse opvatting is de tempel een microkosmos, heel de aarde, maar dan in het klein. Het boek Ezechiël bezigt de uitdrukking ‘de navel van de aarde’ (Ezechiël 38:12). Als in de slothoofdstukken van het boek Exodus het heilige wordt gebouwd en ingericht, dan nog een tent, de Tent der Ontmoeting, gebeurt dat naar analogie van het scheppingsverhaal. We lezen in Exodus (39:32): ‘Zo werd de dienst - de bouw - aan de Woning voltooid, heel en al, aan de Tent der Ontmoeting.’ Parallel hiermee staat geschreven in het scheppingsverhaal van het boek Genesis (2:1): ‘Voltooid werden de hemel en de aarde, heel hun schare.’ In een joods commentaar, in de geest van de rabbijnse traditie, kunnen we lezen: ‘De mens is geroepen om zijn Maker te imiteren. Zoals God de wereld schiep en de mens tot koning kroonde over de wereld om daar te wonen, zo is de mens geroepen om alle gaven te gebruiken waarmee God hem begiftigd heeft - natuurlijke hulpbronnen, dieren, planten en mineralen; en om voor Gods aanwezigheid een Woning op aarde te bereiden bij de kinderen van Israël’ (Nechama Leibowitz, *Studies in Shemot. Exodus*, p. 697).

De dynamiek van Psalm 24 is die van een zoektocht naar wederzijdse herkenning én erkenning, tussen Israëls God en de mensen die hem zoeken. Er worden twee vragen gesteld. De eerste vraag: ‘Wie mag zijn hoogte bestijgen?’ En de tweede vraag die bovendien herhaald wordt: ‘Wie is die koning der ere?’ De eerste vraag gaat dus over de mensen, de tweede vraag over God, die van Israël wel te verstaan. ‘Wie mag zijn hoogte bestijgen?’ Welke mensen? Zomaar mensen, iedereen die dat wil? Nee, er is geen vrije toegang voor iedereen op de hoogte van Zion. Alleen mensen ‘met zuivere handen’, ‘met harten integer’ mogen die hoogte bestijgen. Handen die niet naar de wapens grijpen, harten waarin geen boze plannen opkomen, geen plaats is voor alles wat het leven van mensen op aarde tot een hel maakt. Mensen met ‘zuivere handen’, met ‘harten integer’ - waar zijn ze, in deze wereld vol economisch en ander geweld? Ze zijn er, de rechtvaardigen, en de psalmdichter stelt zijn hoop op zulke mensen. Hij geeft ze een naam, zulke mensen, hij noemt ze Jakob: *dat slag dat hem zoekt / zoals Jakob / dat zijn gezicht wil aanschouwen*. Letterlijk staat er: ‘het geslacht (...) dat jouw aangezicht zoekt: (dat is) Jakob.’ ‘Jouw aangezicht’; dit is de enige keer in Psalm 24 dat JHWH rechtstreeks wordt aangesproken, als een ‘jij’ door een ‘ik’. Die ‘ik’ is Jakob, het Israël dat het goede zoekt, dat recht en vrede zoekt, ‘jouw aangezicht’. Als komt het tot een ontmoeting, een vorm van thuiskomst ook, daar in het huis van JHWH, op de hoogte van Zion.

Het zijn niet alleen de *tsaddikiem*, de rechtvaardigen, die optrekken naar het heilige. In strofe 4 en 5 krijgen de poorten van de tempel het bevel hun hoofden op te heffen, wijd open te gaan, om de ‘koning der ere’ een groots welkom te bereiden. JHWH zelf, de God van Israël, doet zijn intrede in het heilige. Hoe moeten we ons dat voorstellen? Zo concreet mogelijk. Zie hoe een koning, na een gewonnen veldslag, in triomf terugkeert naar zijn stad en zijn paleis binnengaat. ‘De koning der ere’, die het overwicht houdt op zijn vijand, ‘sterk in de strijd’. Maar vooral: zie hoe de Kist, de Ark van het Verbond, door de poorten het heilige wordt binnengedragen. In die Kist twee stenen tafels en daarop gegrift de Tien Woorden, samenvatting van de thora: ‘Ik, JHWH, ben jouw God, ik die jou uitgeleid heb uit het land Egypte, uit het diensthuis. (...) Gedenk de dag van de sabbat, heilig die. (...) Jij zult niet moorden. (...) Jij zult niet stelen’ (Exodus 20:1-17). Deze woorden, woorden van thora, zijn het aangezicht van JHWH, van de God die mensen bevrijd wil zien uit armoede, onderdrukking en knechtschap; die wil dat mensen in zijn naam de strijd aanbinden met goden en machten van dood en verderf. ‘De koning der ere, sterk in de strijd.’ Zo bezien is de ontmoeting tussen de rechtvaardigen en hun God die gesitueerd wordt in het heilige, er een in het leerhuis. Er wordt geleerd, mensen leren thora, de beginselen van een goed en menswaardig leven op deze aarde. In het boek Exodus staat geschreven dat Mozes van tijd tot tijd de Tent der Ontmoeting binnenging om daar met JHWH te spreken. Dan staat er (Exodus 33:11):

*JHWH sprak met Mozes van aangezicht tot aangezicht
zoals een mens spreekt met zijn naaste.*

Oude joodse uitleg tekent hierbij aan dat van aangezicht tot aangezicht spreken niet hetzelfde is als zien van aangezicht tot aangezicht. Dat Mozes met JHWH van aangezicht tot aangezicht heeft gesproken, betekent dat leerling en leraar zich bogen over dezelfde les van de thora. God ontmoeten, deze God van de joodse Schrift, geschiedt waar mensen zich

buigen over lessen van thora. Levenslessen zijn dat, over hoe te leven van mens tot mens op deze aarde. Politieke lessen dus ook, en lessen over een rechtvaardige economie. Is dat nog religie, godsdienst?

Sinds het onder invloed van de Verlichting alom in Europa tot een scheiding kwam tussen kerk en staat, heeft de gedachte postgevat dat religie niets te maken heeft met politiek en economie. Deze opvatting wordt vervolgens geprojecteerd op antieke samenlevingen, zoals die van het oude Israël; en de bijbel wordt dan uitsluitend gelezen als een godsdienstig boek, als de 'heilige Schrift' van een godsdienst, eerst de joodse, later ook de christelijke. Wij zijn als moderne of postmoderne westerse individualisten geneigd religie te beschouwen als een privé-aangelegenheid, iets voor de zondag, niet voor de maandag; iets van de ziel, een innerlijke beleving. Maar de bijbel is allerminst uitsluitend een godsdienstig boek voor privé-doeleinden. Zij spreekt zich voortdurend uit over maatschappelijke en politieke toestanden, en kiest partij in sociale conflicten, gaat aan de zijde staan van de arme, de weduwe, de wees en de vreemdeling.

De vijf boeken van de Thora, staan vol opdrachten, voorschriften en leefregels. Zijn die godsdienstig van aard? Verreweg de meeste opdrachten van de Thora zijn niet godsdienstig van aard, maar hebben een maatschappelijke en politieke strekking die uiterst actueel is. Zij houden de mensen een spiegel voor en leren hen hoe mensen verantwoordelijkheid kunnen dragen jegens elkaar; wat ze daarvoor moeten doen en laten. Alle facetten van het menselijk bestaan komen daarbij aan de orde en worden in hun samenhang belicht: politiek, economie, religie (overigens zonder dat woord te gebruiken), erotiek, lijden, ziekte en dood.

Veel prachtige, oogverblindende religie is een feilloos werkend instrument in de handen van onderdrukkende machten. De profeten van het oude Israël hebben daarom alle religie onder de tucht geplaatst van een norm: recht doen van mens tot mens. Zoals in het profetische boek Hosea staat geschreven, bij monde van Israëls God: 'Erbarmen verlang ik, geen offer' (Hosea 6:6).

De bijbelse sleutelwoorden zijn bevrijding, gerechtigheid - woorden die staan in Psalm 24 - en vrede. Zij vormen de kern van haar 'spiritualiteit'. Godsdienst is, bijbels gesproken, eerst en vooral dienst aan mensen. In die zin is de bijbel helemaal geen religieus boek. Zij laat hoogstens ruimte voor religie als menselijk talent, zoals mooi kunnen zingen dat ook is.

Dienst aan mensen. Een samenleving hoort mensen dienstig te zijn, hun leven en welzijn te bevorderen. Nu is dat referendum over de Europese Grondwet in aantocht. Van overheidswege zijn kosten noch moeite gespaard - vooral geen kosten, belastinggeld - om ons allen ertoe te bewegen naar het stembureau te gaan en dan liefst 'ja' te stemmen. Ja op een grondwet als een stroom waaraan het huis Europa moet worden verankerd. Die bijna vijfhonderd niet door te komen bladzijden, behelzen zij nog iets anders dan het grondwettelijk vastleggen van het neoliberale dogma? Dat alle heil van de vrije markt en de concurrentie wordt verwacht, ook als we het hebben over onderwijs, zorg, welzijn? En dat de belangen van de defensie-industrie nu ook een grondwettelijke basis krijgen? Is het soms de bedoeling dat de wapenfabrieken helpen ons veiligheidsbeleid uit te stippelen? Ook hierover gaat het, woensdag aanstaande.

'Van God is de aarde en die haar bewonen.' Zo begint 'Psalm 24, vrij'. 'Van hem zijn haar diepte en toekomst.' Dat is prachtig gekozen door de dichter, dat woord 'toekomst'. De schepping is gewrocht met het oog op de toekomst. Dat mensen toekomen naar elkaar, in tijd en ruimte, in dit land, in Europa, in deze wereld.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 29 mei 2005

WESTFRIESE EKKLESIA (WOGNUM)

Maandelijksse bijeenkomsten seizoen 2005-2006

De Westfriese Ekklesia is in 2000 ontstaan uit een samenwerking tussen de Stichting Leerhuis & Liturgie en een aantal Westfriese dominees. Zie ook de website:

www.westfriese-ekkleisia.nl

Elke derde zondag van de maand om 11.30 uur komt de Westfriese Ekklesia voor een liturgische viering bijeen in de Hervormde Kerk van Wognum

In dit zesde seizoen worden thema's besproken, bezongen en gevierd uit de eerste twee bijbelboeken, Genesis en Exodus.

Het eigen koor, onder leiding van Luc Löwenthal, zingt liederen op teksten van Huub Oosterhuis.

Agenda:

2005

18 september Alex van Heusden: Abraham (Genesis 12-13)

16 oktober Kees Kok: Hagar en Ismaël (Genesis 16-17)

*13 november Alex van Heusden: De binding van Izaäk (Genesis 22)

18 december Lex Koot: Jakob en Esau (Genesis 27)

2006

15 januari Bettine Siertsema: Jozef en zijn broeders (Gen 37vv)

19 februari Lex Koot: Israël in Egypte (Exodus 1-2)

19 maart Kees Kok: De Naam JHWH (Exodus 3 en 34)

*23 april Kees Tromp: De uittocht (Exodus 11-12)

21 mei Alex van Heusden: In de woestijn (Ex 19-20)

18 juni Hester Smits: Zicht op het land (Deut 34)

* **Let op:** in november is het niet de derde maar de tweede zondag van de maand en in april, vanwege Pasen, niet de derde maar de vierde zondag van de maand.

LEERHUISAVONDEN

WESTFRIESE EKKLESIA

Dinsdagavond 11 oktober en 22 november

Onder leiding van Alex van Heusden zullen we ons verdiepen in de Thora, de vijf boeken van Mozes in het algemeen en het boek Genesis in het bijzonder. Twee leerhuisavonden waarop dieper wordt ingegaan op thema's die in de toespraken en vieringen niet aan de orde kunnen komen.

Tijd: 20.00 uur

Plaats: Hervormde Kerk van Wognum

Info: Hester Smits 072 5332840

LEERHUIS WESTLAND (2005/6) (Naaldwijk)

Dit seizoen worden in de Oude Kerk aan het Wilhelminaplein te Naaldwijk twee series van drie leerhuisavonden gegeven: over het Johannesevangelie en over de wording van het christendom. Beide thema's worden ingeleid tijdens de **eerste bijeenkomst op 19 oktober 2005**

1. Het evangelie van de Naam

Drie leerhuisavonden over het evangelie van Johannes, door *Kees Kok*

Uit het evangelie van Johannes wordt in de zondagse liturgie van de kerken weinig voorgelezen. De proloog (1:1-17) staat veelal op de eerste kerstdag op het liturgische programma; andere bekende perikopen zijn die over de wijn van Kana, de opwekking van Lazarus en de ontmoeting van de opgestane Jezus met Maria Magdalena.

Er bestaan over dit evangelie veel misverstanden; het zou anti-joods zijn en 'gnostische' trekken vertonen, dat wil zeggen: hogere kennis bevatten voor ingewijden. Het neemt in elk geval een aparte plaats in tegenover de drie 'synoptische' evangeliën van Matteüs, Markus en Lukas. In drie leerhuisbijeenkomsten proberen we te ontdekken hoezeer dit evangelie tot op de letter verbonden is met het taalgebruik van de joodse Schrift en met de joodse denkwijze. We zullen zien dat deze fascinerende tekst te lezen is als één groot commentaar op het boek Exodus (het boek 'Namen'), en hoe de *Naam* van Israëls God het centrale thema vormt. Speciale aandacht zal worden besteed aan de proloog waarin de belangrijkste thema's van heel het evangelie zijn samengevat.

Op 19 oktober zal Kees Kok de keuze voor 'Johannes' nader toelichten en een inleidend paper uitreiken ter voorbereiding op de deelname aan de drie volgende bijeenkomsten.

Data (19.00-21.15 uur leerhuis; korte 'vesper' tot 21.30 uur [in zaal]; nazit tot 22.00 uur): (inleiding: 19 oktober)
16 november 2005; 18 januari en 15 februari 2006

2. De wording van het christendom

Drie leerhuisavonden over de eerste vier eeuwen van het christendom, door *Alex van Heusden*

Het christendom is van joodse oorsprong. Maar vanaf wanneer kun je spreken van christendom? Het is niet *gesticht*, maar in een geleidelijk, bijna vier eeuwen omvattend proces *ontstaan*. Het christendom beroept zich op Jezus van Nazaret, het belijdt hem als de Christus, de zoon van God - maar de 'historische' Jezus heeft geen nieuwe religie gesticht en geen kerkorde ingevoerd. Zijn eerste volgelingen waren allen joden en bléven dat ook. De beweging in naam van Jezus Messias, telde rond het jaar 250 ruim een miljoen aanhangers - overwegend niet-joden. Die miljoen behoorden tot talrijke stromingen die zich alle beriepen op Jezus en op de apostelen, maar onderling volstrekt verschillend waren.

In onze verkenning van de wording van het christendom volgen we twee thematische lijnen:

1. hoe Jezus en daarmee het christendom in toenemende mate werd 'ontjoodst';

2. hoe visies op Jezus zich hebben ontwikkeld: van aanvankelijke pluriformiteit naar het ene dogma van de grote concilies.

We lezen teksten uit de eerste vier eeuwen van het christendom in wording en plaatsen die in hun historische context: de wereld van Joden, Grieken en Romeinen. Op 19 oktober zal Alex van Heusden de keuze van dit onderwerp nader toelichten en een inleidend paper uitreiken ter voorbereiding op de reeks van drie bijeenkomsten.

Data (19.00-21.15 uur leerhuis; korte 'vesper' tot 21.30 uur [in zaal]; nazit tot 22.00 uur): (inleiding 19 oktober)
15 maart, 19 april en 17 mei 2006

Kosten: 10 euro per avond. Informatie en aanmelding bij Martin Verheij, 0174 642656; martin@verheijnet.nl

---

LEERHUIS & LITURGIE BRABANT (VELDHOVEN)

Het vorig jaar in Veldhoven begonnen 'Leerhuis & Liturgie Brabant', onder het motto *Genorteld aan de bron*, zal komend seizoen worden voortgezet. Wegens groot succes, zoals dat heet.

Er zullen acht leerhuisavonden (19.00-21.30 uur) door Alex van Heusden en acht zondagsvieringen (11.00 uur), voorgegaan door Martien Hurkmans en Paul Clement, plaatsvinden. In leerhuis en liturgie, in lied en prediking, zal *het evangelie van Lukas* centraal staan.

Opening seizoen

Het seizoen wordt geopend op **13 oktober om 19.00 uur in de St. Maartenskerk, Heibocht 10 te Veldhoven**, waar alle bijeenkomsten plaatsvinden. Dan zal Kees Kok een aantal liederen van Huub Oosterhuis bespreken, die door het eigen koor en met de aanwezigen onder leiding van Karel Baken gezongen zullen worden. Dit koor zal ook zingen tijdens de vieringen, begeleid door de pianisten Geert Broeksteeg en Remco Feenstra.

De data en voorgangers van de bijeenkomsten zijn:

13 oktober, 19.00 u:	Opening seizoen (Kees Kok)
23 oktober 2005, 11.00 u:	Viering, Martien Hurkmans
17 november 2005:	Leerhuis, Alex van Heusden
27 november 2005:	Viering, Martien Hurkmans
13 december (NB dinsdag!):	Leerhuis, Alex van Heusden
25 december (Kerstmis):	Viering, Paul Clement
12 januari 2006:	Leerhuis, Alex van Heusden
22 januari 2006:	Viering, Martien Hurkmans
16 februari 2006:	Leerhuis, Alex van Heusden
26 februari 2006:	Viering Paul Clement
16 maart 2006:	Leerhuis, Alex van Heusden
26 maart 2006:	Viering, Paul Clement
6 april 2006:	Leerhuis, Alex van Heusden
16 april 2006 (Pasen):	Viering: Martien Hurkmans
18 mei 2006,	Leerhuis, Alex van Heusden
28 mei 2006,	Viering, Paul Clement.

Voor deelname aan het leerhuis wordt een bijdrage van 5 euro per avond gevraagd.

Opgave bij: Wiesje Verkooijen, 040 22549616 of e-mail: wiesje.verkooijen@wanadoo.nl

Leerhuis Amsterdam

PAULUS EN ZIJN UITLEGGERS

onder leiding van Alex van Heusden

Ook in zijn eigen dagen was Paulus (Sja'oeel van huis uit, Grieks: Saulos) een controversiële figuur, wiens geschriften voor velerlei misverstand vatbaar waren. Dat is sindsdien altijd zo gebleven. Nu eens wordt Paulus beschouwd als de eigenlijke stichter van het christendom, dan weer wordt de oorsprong van het christelijke anti-judaïsme aan hem toegeschreven en ook het schisma tussen jodendom en christendom zou door hem zijn bewerkt. De thora afgeschaft, de kerk in plaats van Israël - het komt allemaal van hem. Maar is dat wel zo?

We lezen fragmenten uit de brieven van deze gepassioneerde joodse denker. En we lezen uit het werk van fameuze Paulus-uitleggers door de eeuwen heen, christenen én joden: Aurelius Augustinus, Martin Luther, Franz Overbeck, Karl Barth, Martin Buber, Jacob Taubes.

Data: 4 oktober, 18 oktober, 1 november, 15 november en 29 november 2005

Plaats: Studio Leerhuis & Liturgie, Keizersgracht 96, Amsterdam

Tijd: 19.30-22.00 uur

Prijs: € 75 voor vijf bijeenkomsten (€ 20 per avond)

Opgave bij Stichting Leerhuis & Liturgie

telefoon: 020 6256940

e-mail: leerhuis@leerhuisenliturgie.nl

Leerhuis Amsterdam

VAN LEERHUIS NAAR LITURGIE

Basis-kadercursus van drie zaterdagdagen

Deze driedaagse cursus is gericht op een elementaire en praktische 'kadervorming' met betrekking tot het proces dat leidt van de bestudering van bijbelteksten naar de liturgische vormgeving en invulling, *Van leerhuis naar liturgie*.

De cursus wordt verzorgd door Alex van Heusden en Kees Kok.

Tijd en plaats

De data van de cursusdagen in Amsterdam, in de studio van Leerhuis & Liturgie (Keizersgracht 96, Amsterdam), zijn:

22 oktober; 12 november en 10 december 2005.

Deze dagen zijn als volgt ingedeeld:

11.00 uur - 13.00 uur:

Van leerhuis... (door Alex van Heusden)

13.30 uur - 15.30 uur:

... Naar liturgie (door Kees Kok)

Deelname

Kosten deelname € 90,- pp.

(lunch meebrengen; koffie/thee verkrijgbaar)

Maximum aantal deelnemers: 20

U kunt zich voor deze cursus aanmelden via telefoonnummer

020 6256940, of via e-mail: leerhuis@leerhuisenliturgie.nl

Na opgave ontvangt u nadere bijzonderheden en een betalingsverzoek.

ZILVEREN LIEDDAG

ZATERDAG 5 NOVEMBER - AMSTERDAM

In het kader van het vijftienvijftigjarig bestaan van Stichting Leerhuis & Liturgie wordt op 5 november 2005 een grote lieddag gehouden in de **Dominicuskerk**, Spuistraat 12, **Amsterdam** (ingang achterzijde, Korte Korsjespoortsteeg). (*Eerdere voorlopige aankondigingen over een lieddag op 1 oktober in de Westerkerk komen hiermee te vervallen!*) In de afgelopen vijftienvijftig jaar heeft Stichting Leerhuis & Liturgie naar schatting honderdvierentwintig lieddagen georganiseerd of helpen organiseren, waarvan inmiddels zo'n vijftienvijftig in Duitsland.

Laten we het er dus op houden dat dit nummer honderdvijftienvijftig wordt. Daar moet op gezongen worden. Wij hopen op een recordopkomst.

Voorlopig programma

Deze lieddag zal, zoals gewoonlijk, onder leiding staan van Tom Löwenthal, begeleid door Henri Heuvelmans aan de piano en op het orgel. Het ligt in de bedoeling dat 's morgens een *nieuw kerstoratorium* van Tom Löwenthal op tekst van Huub Oosterhuis - werktitel 'Hoelang nog' - zal worden ingestudeerd, met medewerking van het koor van de Amsterdamse Studentenekklesia en violiste Emma Breedveld.

's Middags komen oude en nieuwe liederen aan bod rond het thema 'Het laatste van de dagen', over de hoop op een messiaanse toekomst.

De dag zal worden afgesloten met een klein 'liturgisch concert' voor en door alle aanwezigen.

Deze Zilveren Lieddag zal door de firma Mirasound op DVD worden vastgelegd. Het resultaat zal nog voor Kerstmis verkrijgbaar zijn.

De kerk is op 5 november geopend vanaf 9.30 uur. Aan verschillende tafels kunt u profiteren van een groot aantal voordelige aanbiedingen. Meer details vindt u in de Maandbrief van september en/of oktober.

De toegangsprijs voor deze dag zal 15.00 euro bedragen (betaling gaarne contant bij binnenkomst). Naast het lieddagprogramma ontvangt u daarvoor een aparte kooppartij van het nieuwe kerstoratorium.

N.B. Voor (koor)groepen van tien of meer personen geldt, bij vooruitbetaling, een gereduceerde prijs van € 13.50 pp. Reserveren, schriftelijk of via e-mail, noodzakelijk.

COLOFON

MAANDBRIEF VOOR LEERHUIS EN LITURGIE

ISSN 1385 0326

Uitgave van de Stichting Leerhuis & Liturgie (sinds 1980)

Eindredactie: Kees Kok

Redactie en administratieadres: Postbus 17268, 1001 JG

Amsterdam; tel. (020) 6256940

leerhuis@leerhuisenliturgie.nl

www.leerhuisenliturgie.nl

Abonnementsprijs: € 22,50 per jaar;

Europa € 30,00

Giro 395505 tnv Stichting Leerhuis en Liturgie, Amsterdam